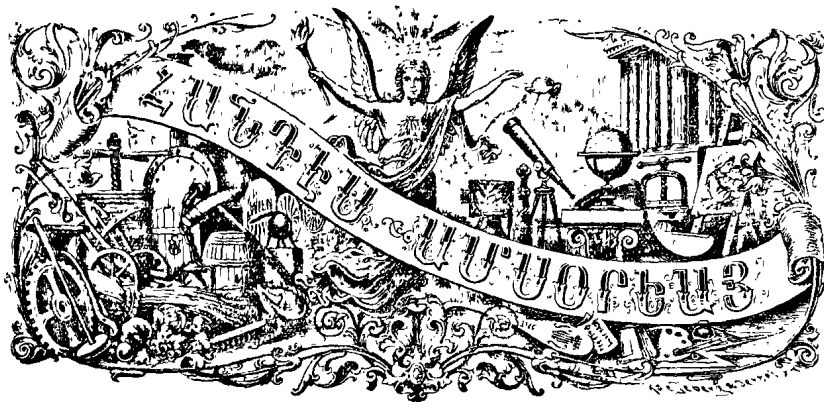

ՀԱՅԱԳԻՏԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱԹԵՐԹ

ԻՆ. ՅԱՐԻ 1911

Տարնկա 16 ֆր. ոսկի — 6 ռբ.:
Վեցամսեայ՝ 8 ֆր. ոսկի — 3 ռբ.:
Մեկ թիւ կ'արժէ 1-50 ֆր. — 70 կ.:

ԹԻԻ 3, ՄԱՐՏ

ԳԱՏՄԱԿԱՆ

Ս. ՅԱԿՈԲ

ԱՂԳԱՅԻՆ ՀԻՌԱՆԳԱՆՈՑ

Ա.

Առաջին ժա-
մանակ:

այ կաթողիկէները Օս-
մանեան կայսրու-
թենէն տակաւին
շանչուած ինք-
նուրոյն Հասարա-
կութիւն՝ ունեցած
են ի Կ. Պոլիս Հի-
ւանդանոցներու տա-
րահպատակ յար-

կերու եւ կամ Եւրոպացոց պաշտպանու-
թեան ներքեւ, վասն զի Աթմանս Եպիսկո-
պոս Մերասեան Ա. Վեկարը 1774 Ապրիլ 2
Թուականաւ առ Հ. Ռափայէլ Վ. Թուսայեան
(Սուքիասեան կամ Փիւսկիւքեան), վանա-
հայր Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մենաստանի
Անտոնեան Միաբանութեան ի Հռոմ, Հե-
տեւեալը կը գրէ. «Մեռած ի մէջ երկուց
ամսոց երեք քահանայք մեր, այսինքն Վրացի

Տէր Ղազար, Սպիթալի Տէր Գրիգորն եւ
Փռլքընըքի Տէր Գրիգորն, իսկ Գ. Վեկարը՝
Ստեփանոս Եպիսկոպոս Վեքրեան, որ հրաժա-
րեցուցուած է 1807ին Վենետիկի Միսիթարեանց
շատ համակիր ըլլալուն պատճառաւ, 1801
Նոյ 20 առ 8. Գրիգոր Վ. Բաղնեան ի Հռոմ,
Մեծաւոր Ազգ. Հիւրանոցի Ս. Մարիամ Եգիպ-
տացոյ, Թարգման Երեւելեան լիզուաց եւ դա-
ստառ Հայկաբանութեան ի Պրոպագանդա, կը
գրէ այսպէս. — Con molto mio rammarico
ho da dargli nuova funesta, che il Sig.^r D.
Gregorio Makandrianti con buona morte è
passato all' eternità li 18 Novembre nel
l'Ospedale dei Cattolici Armeni in Pera
(Դիւ. Անտ. Տի. 162):

Թարգմանութիւն

Մեն ջառքս ունիմ տալ ձեզի տխուր լուր
մը. Ս. Գրիգոր Մագանորիան՝ Քարի մահուամբ
յաւիտենականութեան անցաւ Նոյեմբեր 18ին
Կաթողիկէ Հայոց Հիւանդանոցին մէջ որ ի
Պերա:

1 Այս տղերքը գրացը հանգուցելոյն անկողնոյն
սնորք գտնուելով՝ ի ժամաւ մահուան կը իրաւէ զներք որ
իր թշնամաց ներք, եւ նա սիրով կը շնորհէ, վասն զի
Մագանորեան կը պաշտպանէր որ Վրացոց կաթողիկէները
փոխանակ Լատինի՝ Հայ կղերք պէտք է հսկուել, որուն
համար Արքեպիսկոպէս հեռացուցուած եւ ի Կ. Պոլիս տարած
ու մեռած է (Դիւ. Անտ. Տի. 162): Այս աղգասեր անձը
պէտք չէ շփոթել «Սարգիս Եպիսկոպոս եւ իր ժամանակը,
պատմութեան մէջ յիշուած Տ. Յովհաննէս Վ. Մագա-
նորեան հետ:

Եւ որովհետեւ խոսքը վիճարաց վրայ դարձաւ, հարկ է անոնց մասին սակաւ ինչ ծառայութիւն տալ:

Բենեդիկտոս ԺԳ. քահանայապետը իր կենաց վերջին թարին 1758 Վ. Պոլսոյ, Փքըր Ատոյի եւ Վրաստանու Հայ կաթողիկէները հոգովեւոյ համար կու տայ Հայ եպիսկոպոս Վիկար (փոխառորդ) մը Մոսկովիոյ Վարխոսին, Առաջակէտ փոխառորդ եւ Պատրիարքական Թեմակալ ի Վ. Պոլսի, որուն դէմ կը բողոքէ Միքայէլ Պետրոս Գ. Վիլնիոյ կաթողիկոսը (Անտոնեան միտան)՝ Հայ կաթողիկէ նուիրապետութեան երկուրի բաժնուելուն համար: Ազգային ընտանութեամբ այս պաշտօնը տասնձեռններուն առաջինը կ'ըլլայ Աթոսեան Վ. Մերասեան Հռովմայի տիտղոսաւոր եպիսկոպոսը, որ չորս յաջորդ ունեցաւ մինչեւ Վ. Պոլսոյ նախագահական Աթոսոյն հաստատութիւնը ի 1830, որուն դէմ կը բողոքէ նոյնպէս Գրիգոր Պետրոս Զ. Վիլնիոյ կաթողիկոսը: Մերասեանի յաջորդներն են Սօֆիայեան Սահակ, Ավերեան Ստեփան, Մարտեան Անտոն, եւ Փափազեան Գեորգ եպիսկոպոսները: Բայց Յ. Ասկերեանի պատմութիւնը, տպեալ ի Յփրէմ 1868ին, երկուրդ եւ չորրորդ Վիկար կը նշանակէ վերկապուա Մարտեանը՝ զեղելով Ավերեանը: Ասանք՝ առավինն եւ վերջինն զատ, քահանայ վիճակի մէջ Վիկար ընտրուած՝ եւ ապա եպիսկոպոսացած են ի փոխարինութիւն իրենց բարոյք կառավարութեան:

Աթոսեան եպիսկոպոսին մականունը պատմիչներէն ոմանք Մ. Ս. ին հետ շփոթելով՝ ձեռագրաց մէջ Սեռասեան կարգադրած են, բայց ունի նա Հայերէն-իտալերէն թարգմանութիւն մը, տպեալ ի Վենետիկ 1774ին Գեմարայ Թեոդոսեանց գործարանը, որուն յառաջաբանին տարորք յայտնի կը տեսնուի՝ Մեռասեան. մականունը (Մ. Անտ. Բ. 7. 29): Այս ամէնը ծանուցանելէ ետքը՝ դառնանք մեր պատմութեան կարգին:

Դոկտ. A. Brayer 1815ին Վ. Պոլսի գալով երկու ժամանակամիջոցի մէջ ինն տարի բժշկութիւն կ'ընէ, եւ 1827ին մեկնելով իր Neuf années à Constantinople պատմութեան մէջ (տպեալ ի Պարիս 1836, հտ. Բ. էջ 62) հետեւեալը կ'աւանդէ:

Depuis leurs fréquentes communications avec les Francs, les Arméniens catholiques ont appris à craindre la peste et à tâcher de s'en garantir. Ils avaient, il y a quelque temps, à la descente de Péra vers Dolma-Bagtché, un petit hôpital, dont la position était on ne peut plus heureuse, il fut, je ne sais pourquoi, détruit en 1822. Depuis cette époque ils se sont arrangés avec la Légation Française pour obtenir

une partie de l'hôpital des pestiférés de cette nation.

Թարգմանութիւն.

Քրանկաց յաճախակի յարաբերութիւններէն ի վեր՝ Հայ կաթողիկէները սորվեցան վարնալ ժամատախանէ եւ ինքզինքնին անկէ ապահովելու փութալ: Ունէին, քանի մը ժամանակ կայ, Պերայէն դէպ ի Յովմա-Պաղէ զահիվայրին վրայ պղտիկ Հիւանդանոց մը, որուն դիրքը աւելի գեղեցիկ չէր կրնար ըլլալ, որ 1822ին, չեմ գիտեր ինչու, քանգուեցաւ: Այն տաննէն ի վեր Գաղղիոյ գեսպանատան հետ համաձայնած են սոյն Ազգին ժամատախանաւորաց Հիւանդանոցին մէկ մասը ստանալու համար:

Կը կարծուի որ այս Հիւանդանոցին դիրքին գեղեցկութիւնը ճաշկաց նախանձը շարժեր եւ կաթողիկէից ձեռքէն առնուելով՝ քանդուած է, եւ տեղը այժման Վիւմիւշ Սուլուսի զինուորական Հիւանդանոցը շինուած: Ինչպէս որ Ֆաթիմէ Սուլթան, դուստր Ապտիւլ Մեճիտ Խայսըր եւ քոյր այժման Սուլթան Մեհմետի, գալով յանձնաթիւ Օրթաքէյի պուրունը Ալաշկերտեան Արրահամ Աղայի ծովագերեայ նորաշէն ապարանքը, նկարեալ խաւաքի արուեստագէտներէ, կը ստիպէ անոր տէրը ծախել զայն, եւ գնելով անմիջապէս քանգել կու տայ, եւ տեղը ուրիշ քառաշէն պալատ մը կանգնել կը սկսի: Զաւարթած՝ Սուլթան Մեճիտ կը մեռնի 1860ին, եւ շնութիւնը կիսկատար ձալով՝ հետգհետէ կ'ուերի, որով Սուլթան Համիտ Բ. 1896ին բոլորովին կը տապալէ զայն, եւ տեղը ուրիշ փայտաշէն զարպաս մը կը կանգնէ, որուն մէջ կը կատարուին իր Մուրատ եղբոր աղջկան Ֆեհմէ Սուլթանին հարսանիքը:

Գաղղիացոց Հիւանդանոցը, որ "Հասարակապետութեան Գաղղիոյ, մակդիրն ունէր, այս ատեն ի Ղալաթիա Ս. Բենեդիկտոս եկեղեցւոյն ներքին դրան աստիճաններէ վար իջնելու ատեն աջակողմէն էր, որ 1825ին, եթէ ոչ աւելի կաշուի, Ս. Գեորգայ վանքը կը փոխադրուի (Lat. de CP. էջ 499—500) այժմ գիշերօթիկ վարժարան օրիորդաց, եւ ահա ճիշդ այս Հիւանդանոցն է, ուսկից Հայ կաթողիկէները մաս մը կը ստանան, որուն փոխադրութեան ատեն քնականաբար Հայ կաթողիկէիցն ալ միասին կը փոխադրուի ի Ս. Գեորգ, զոր կը հաստատէ նաեւ բարեխառակ Հ. Գրիգոր Էնքսերճեանի 1826 Յուլի 25ին Վ. Պոլսէն ուղղած նամակը առ Գեր. Աբրահայի իւր Արիստակէս

Արքեպիսկոպոս Ազարեան ի վիճմանս. «ի 15 ամսոյս Տիւնդապաւ ի ժամատախտ Յեր Բովհաննէս Խայումճեանց ի քանտիլլի ի տան Պողոս Աղայի Պիլէզիկճեանց, բերին անտի ի նոր Հիւանդանոցն զոր հաստատեցին յայսմ ամի վասն ուղղափառաց Ազգիս, (Գիւ. Մի. Վ. Ի.): Իսկ Է. Ռափայէլ Վ. Սիկան, գաւառական մեծաւոր Անտոնեան Մարանից ի Կ.Պոլիս, Գաղղոյ Դեսպանը Հիւանդանոցի համար տարին 2000 Ֆրանքի Մոնսիէօր վիշնէնց քօրէզիէն վարձեր է զայն (զՍ. Գեորգ) կ'ըսէ, զօրութեամբ այն ծանօթութեանց, զորս քաղած է անոր զբացի ծերերէն, երբ ի 1843 յիշեալ գթութեան Եարկին ի Պերս Թագաւորի Հիւանդանոցը փոխադրուելով՝ իր Թողուցած շէնքը ծախու կը հանուէր եւ Անտոնեան Միարանու-թիւնը զայն գնելու կը ճգնէր: Եւ յաւելու նաեւ որ Հայ Կաթողիկէները աղքատաց դպրոց մ'եւս ունեցած են ի Ս. Գեորգ (Գիւ. Անս. 8 փ. 27):

Մինչ Հայ Կաթողիկէները Ս. Գեորգայ մէջ ունէին իրենց Ազգ. Հիւանդանոցը, անոնց հիւանդները չէին պակսեր նաեւ Լատին Pérotheներու (Պերոպի) Թագաւորի Հիւանդանոցին մէջն ալ, ուր ցօն Գուրպան Վ. 1816էն սկսեալ կը ծառայէր իրեն Խատրանապետ, Տեսուչ եւ ներքին բժիշկ: Այս Եկեղեցականին վրայ Mr. Sinan Հայագգի Լազարիսթ քահանային Յիշատակարաններուն մէջ հետեւեալ ծանօթութիւնները կը գտնուին, զոր կը փութանք Թարգմանաբար ամփոփել:

Ցօն Գուրպան Վ. ծննդեամբ Գաղատացի եւ աշակերտ Պրոպագանդայի, իր մօրուքին պէս մեծ համբաւ ունէր Յոյն եւ Հայ քրիստոնէից մէջ: Իր քրոնասիրութիւնը Ցանկաց անգամ՝ ծանօթ էր. վասն զի մէկէ աւելի անգամ գտան զանի Դուրի Օսմանիէ մզկիթին բակին մէջ, որ ժամատախտաւորներ կը խոստովանեցնէր, որովհետեւ Ալքը եւ Հայ եւ ուրիշ քրիստոնէայ պանդուխտներն այն կողմերու խանութը կը բնակէին, որ են Ենի-խան, Վէզիր-խան, եւ Մահմուտ-Փաշա խան: Բժիշկութեամբ շատ ստակ կը շահէր եւ աղքատաց կը բաշխէր եւ զանոնք ձրի կը դարմանէր: Ժամատախտ ճանչնալու մեծ ցաղոյարուութեամբ համար ամենուրեք կը փրկուուէր, մինչ Եւրոպացի բժիշկներէն ոչ որ կ'երթար հիւանդի մը առանց ծանօթանալու նախ անոր տագնապին վրայ, եւ եթէ երթար, վարակման երկիւղէն չէր բռնէր անոր բազմեալը: Հարկ էր ուրեմն Ցօն Գուրպանի գթութեան

թեան գիմել, սակայն կընել զայն եւ անոր հետ հաղորդակցութիւն ընել՝ նոյն իր ժամատախտ վարակուելուն հետ, անոր համար տաւնց մօտեանալու հիւանդին՝ պէտք էր հեռուէն յայտարարել թէ անոր հիւանդութիւնը ժամատախտ է՝ թէ ոչ. մանաւանդ որ կ'ըսէ Mr. Sinan, երբ կը լսուէր որ Գուրպան տունէ մը հրաւիրուէր է, հանրութիւնը այնպէս կը կարծէր թէ այն տան մէջ անպատճառ ժամատախտ կայ: Այս Եկեղեցական բժիշկը՝ մարդիկները իրմէ հեռացնելու համար ճամբան կը կրէր գաւազան մը, զոր անցորդք տեսնելով՝ կը զգուշանային իրեն մօտենալէ, վասն զի գաւազանը նշան էր թէ ժամատախտաւորի մը այցելութենէն կը դառնայ: Երթեւեկի համար իր սրունքներէն զատ ուրիշ բան չէր գործածէր, որ առաւօտէ մինչեւ երեկոյ քաղքին եւ գիւղերուն մէջ կը շրջէր, եւ ըստ կարի կը զգուշանար յաճախեալ ճամբաներէն անցնելու, վասն զի փողովուրդը որդան ստէպ կը տեսնէր զինքը, այնքան սաստկացած կը կարծէր համաճարակը: Եւ ահա այսպիսի ինչ էր քրիստոնէից ահ ու երկիւղը, մինչդեռ Խալաֆները կը ծինադէին անոնց վրայ իրեն Թերաֆաւա եւ կ'առարկէին թէ պէտք է խոնարհիլ նախախնամութեան կամայ առջեւ եւ անանոց պէս մեռնիլ: (Գիւ. Ս. Բն. XXXIV S2. P. 3. A. 6. 38 էջ 201):

Սակայն Գովա. A. Brayer գովասանք չի խօսի Գուրպան Վ. եւ անոր ընկերին ցօն Giacomo Եկեղեցական բժիշկներուն վրայ. քանի մ'անգամ հարցախորձեցի զանոնք, կ'ըսէ, բժշկական խնդիրներու ի մասնաւորի ժամատախտ վրայ, բայց երկուքն ալ պատասխաններէն գոհ չ'անայի (Neuf année à Constantinople հտ. Բ. էջ 471):

Սկսեանի յիշատակած գպրոցին համար Հ. Երզուարցի Վ. Հիւրիւզ, Միարան Միթիթարեանց վեհեակոյ, կ'ըսէ՝ թէ Ս. Գեորգայ քոյն էր, եւ կը կոչուէր Լուսաւորչեան գպրոց, հիմնեալ առաքանքութեամբ Տիւղեան Բովհաննէս Չէլէպիի եւ ուրիշ մեծատանց, որուն տեսչութիւնը վեհեակոյ Միթիթարեանց յանձնուած էր, ուր Տիրացու Համալրաձու բկեղեցական երգեցողութեան դաս կու տար (Բզմ. 1873, էջ 52): Այս գպրոցը 1830ին Հայ Կաթողիկէից եւս «Բիսկոպոս, անուամբ առանձինն Ազգապետ մը տրուելէն ետեւ (որ չորս տարի ետքը միջնորդութեամբ Տիւղեան Եկեղեցիի, Տեսուչ արքունի փողեքանոցի, ի հեծուկս հակառակորդաց «Պատրիարք, անուամբ վերա-

պատուեցաւ) օտար յարկերէն գուրս ելելով՝ փոխարուած է ի Ղալաթիս Պէտլիք-Բարմաք քառու փողոց, Հիւրմուշեան Դաւիթ Աղայի տան ստորին յարկը, որ երբեմն իր Տեսչին անուանաւ “Հ. Անանիայի դպրոց, եւս կը կուչուէր: Յաջորդ ունեցած է Պերայի Սաբդ-Աղաճ փողոցի այժմեան վննեակոյ Միխիթարեանց դպրոցը: Այի լսած ենք նոյն դպրոցին երկու աշակերտներէն, այսօր երկուքն ալ 80(ամեայ: Ասոնց վրայ հետզհետէ կը հաստատուին ի Պերսա նան ուրիշ դպրոցներ, ինչպէս յայտ է 1833 Յունիս 20ին՝ Ղիկննայ Միխիթարեաններէն Չալը-խեան Հ. Արգանէսի առ Պ. Հ. Մասթէ-ս ուղղեալ նամակէն... “Ի Պէտլիքս են չորք դպրատունք, առաջին ի յաղքատունոց՝ ուր են ողորմելիք ձրի ի Յովս. վարժապ. զոր Ազգն կամ Աղքատունոց վճարէ: Երկրորդ ի Չէշմէ Սո. խանն Սաբդ-Աղաճի, ուր են երկրորդ կարգի աղքատաց մանկունք: Երրորդն է ի Եաղճը-Սոխախն, ուր են 60 մանկունք ընտիր Պէտլիք-լույի: Չորրորդն է դպրատուն մեր, ուր են 40 մանկունք ընտիր, սակայն ըստ մեծի մասին փոքրահասակք...” (Դւ. Մխ. Վի. Թ. ՄԵԱ):

Ասոնցմէ առաջ Անտոնեան Միխանու-թիւնն ալ ունեցած է Պերայի մէջ իր աղքատաց դպրոցը 1810ին, որ 6 տարի ետքը ժանտախտի պատճառաւ խափանուած է: Առաջին Տեսուչն է Եղաթը Գրիգոր Միտաբեան, ի քահանայութեան Հ. Միքայէլ, որ աշտաւը դարմանեալ համար Ա. Պրոխ կը գտաուէր, որուն յաջորդած է 1812ին Հ. Յովակիմ Սալւան-թեան: Ունեցած է նաեւ ուրիշ դպրոց մ'ալ 1828ին Ղալաթա Սառայի դէմը Խփրազեան Յովհաննէս Աղայի տունը գնելով ըսելիք Հ. Օգոստինոս Վ. ի Հէգիմեան եւ Հ. Դանիէլ Վ. ի Պատուեան, բայց այս եւս քիչ ժամանակէն խափանուած է Կարապետ Բ. Պալատցի Պատրիարքէն, ըստ որում իր լրտեսները տղայոց ազութեալ ձայնը լսելով իրազեկ ըրած են զինքը:

Ս. Գրիգորայ Եկեղեցւոյ մէջ Հայ կաթօղիկները հաստատած են նաեւ “Անուն Սարիամու”, Եղաթարութիւնը ի նպատակ աղքատ նընջեցելոց, որ տեղւոյ փոփոխութեամբ ցարդ կը շարունակէ: Եկեղեցւոյ աջակողմը շինած էին իրենց յատուկ խորան մը, եւ անոր վրայ կանգնած Տիրամօր Կուսին խղաներկ պատկերը, Մանուկ Յիսուսը գրկել եւ երկուքն ձեռքէն Ս. Աստուածածնայ հանդերձը կախուած, որուն առջեւ կը կատարէին իրենց բարեպաշտութիւնները: Բայց երբ 1834ին սկիզբը,

կազանգին օրը Ս. Փրկիչ նախնեայ տաճարը օծուեցաւ, յիշեալ եղաթարութիւնն ալ հոն փոխադրուեցաւ, թողնով իր խորանը եւ պատկերը ուր որ էին, որուն ապա փոքր ինչ տարբերութեամբ որդի մեծը բերել տուաւ Հռոմէն Հ. Բարսեղ Վ. Տարսուռեան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Մենաստանին Վանահօր ձեռքը (Դիւ. Անտ. Տի. 6), եւ զետեղեց զայն Ս. Յովսէփայ եւ Եօթն վիրաց Աստուածածնայ խորաններուն միջեւ, որուն տանխմբութիւնը ամէն տարի Զատիկն երկրորդ օրը մեծադիպօք հանգեսիւ կը կատարուի: Ս. Գրեգորայ մէջ եղած խորանն ալ Եկեղեցւոյն նորոգութեամբ 1908ին անհետացաւ, որուն տեղը շինուած է այսօր անշարժ խոստովանարան մը, իսկ պատկերը դասին մէջ զետեղուած:

Վերոյիշեալ Հիւանդանոցներուն անունները գծախտաբար չենք գիտեր, մանաւանդ առաջինն՝ որուն եւ ոչ իսկ տեղը յայտնի է, վառն զի վիկարաց գիւհաւը հրդեհներու ձարակեցած է: Ունիք սակայն ամենածանօթ Ս. Յոհաննէս Ոսկերեան Հիւանդանոց-Աղքատանոց մը, որուն նախնական խորհուրդը կը գտնէք օրագրութեան մը մէջ, որ կը նշանակէ ժողովքի մը նիստը, գումարեալ 1831 փետր. 8ին ի Ղալաթիս Գրիգոր քըրճեանի հոյակապ տունը, որ Եպիսկոպոսարանի վերածուած էր, եւ ունէր իր մէջ հասարակաց մատուռ մը, ուր կը կատարուէին ամէն եկեղեցական պաշտամունք: Այս ժողովքին մէջ շինուելիք նախնեայ եկեղեցւոյ տեղւոյն վրայ խոսուելէն ետքը՝ կը խորհուի նաեւ Հիւանդանոցի մ'ալ անհրաժեշտ պէտքեր վրայ (Դիւ. Անտ. Տի. 37): Խորհուրդս կ'իրականանայ շնորհիւ աղքատաց Հոգաբարձութեան, որուն ծագման վրայ հետեւեալ ծանօթութիւններն ունինք:

Վիկարութեան ժամանակ 1758—1830 Լուսաւորեան Եղաթարութիւն մը հաստատուած է ի նպատակ աղքատաց 1781ին Գոմիքիկեանց Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ ի Ղալաթիս, ուր 1674ին ի վեր կը յաճախէին Պրուսացի Հ. Գրիգոր Կիրակոսեան Պոմիքիկեան Հայազգի քահանային նորագործ ազգայինները, եւ անոր կ'էսը գրուած, որուն մէջ 1737ին առաջ ունէին յատուկ խորան մը Ս. Գրիգոր Լուսաւորչայ, որ յանուն նորին նուիրեալ Եղաթարութեան հաստատութիւնն ետքը աւելի եւս կը բարեկարգուի, եւ Հօճա կարապետ 150 զահեկան ձեթի դրամագրուկ կտակած էր յիշեալ վերջին թուականի գիշեր ցօրեկ անոր առջեւ կանթեղ վառելու

պայմանաւ: Ամեն տերունական տունքը տոմարի տարբերութեան կրկին անգամ կը կատարուէին այս եկեղեցւոյ մէջ, եւ մեծագործը Հանգեւսի Ս. Գրիգոր Լուսաւորչայ եւ Վարդապետի ազգ. տունքը, որ կը հանդիպէին Եկեղեցւոյն առաջին կարգի զարդարուած օրերուն: Յիշեալ խորանը կարծի անհետացած է՝ 1843ին եկեղեցւոյ ամբողջովն քարակիր քարանդակութեամբ, ըստ որում նախկինը կէս քարաշէն ըլլալով՝ 110 տարիէ ի վեր աննորոգելի դարձած էր (Դիւ. Ս. Պա. Lat. de OP. էջ 400: ՀԱՆԴ. ԱՄՄ. 1909, էջ 327): Վերնատան վրայ ըստ վկայութեան ծերունի Հարց վանաց՝ կրկին յարկ մ'եւս չի նուած է յատկապէս Հայ Զինանոց Համար, վասն զի անոնք սովոր էին այրերէն անտես նստելու:

Այս եկեղեցւոյ դիւանին Հին արձանագրոց մէջ տեսանք որ կաթողիկոսութեան մուտքը Բ. Պոլսոյ Հայոց մէջ կիրականանի քարոզութեամբ տեղի ունեցած ըլլայ 1674ին: Ասի պատմական սխալ մ'է մեղի համար, քանի որ գիտենք որ Բ. Պոլսոյ Հայ գաղութը աւելի կա. նուա ժամանակէն ուներ իր մէջ կաթողիկոսներ: Վասն զի Սոյ Ե. Ժողովոյն մէջ գումարեալ 1307ին կը գտնենք Յուսիկ Եպիսկոպոս մը Կոստանդնուպոլսոյ կամ Ստինպոլսոյ, որուն մէջ Հայերը ընդունած են Հռոմայ եկեղեցւոյ կաթողիկոս գումարանքը (Պամ. 2մ. Հտ. գ. էջ 309: Ընդր. Օրց. 1902, էջ 196: ՀԱՆԴ. ԱՄՄ. 1909, էջ 327):

Իսկ Ս. Բենեդիկտոս եկեղեցւոյն մէջ, զոր աւերկը կը կոչէ՝ «ճիգվիթի ժամ», հաստատուած է Ս. Եղիշոյ եղբայրութիւնը ի նպաստ աղքատ ժամատասարոց 1804ին, ինչպէս եւ Ս. Եղիշոյ եղբայրութիւնը, ուր ունէին իրենց պաշտպան Սուրբին Նուիրեալ խորանները, որոնց առջև առանձին կամ հասարակաց աղօթքներ կը կատարէին: Բայց երբ Յիսուս Փրկիչ նախընտր առաքար կը շինուի, յիշեալ եղբայրութիւնները հոն կը փոխարուին (Դիւ. Ս. Բն XXXIV S2, P8. A6, 38 էջ 12), որոնց համար կախարամատնութեամբ շինուած են դէմ առ դէմ կրկին խորաններ Ս. Եղիշոյ Աստուա-

ծախօր եւ Ս. Եղիշոյ Մծբնայ Հայրապետին Նուիրեալ: Այս վերջոյն խորանը այժմ Ս. Բենեդիկտոս եկեղեցւոյն մէջ Սրբուհի Գրիգորիանայի փոխարկուած է, իսկ մուք ցարդ կանգուն կը կենայ:

Լուսաւորչեան եղբայրութիւնը յընթացս ժամանակաց խտրութիւն զնեղով տեղացի եւ գաւառացի աղքատներուն միջեւ՝ Գաղաւթայիները հակառակ խորան մը կը կանգնեն անոր դէմ՝ իրենք ալ կընդունան եղբայրութիւնը հաստատելով 1810ին Անտոն Վ. Մարքեան Դ. Վիկարին օրով: Լուսաւորչեանին պաշտօնատեղին էր այժմեան Ոսկերեան եկեղեցւոյ ճողին վրայ փոքրիկ տուն մը, ուր կը պահէր իր անտուղը, եւ անոր մտապարարութեան համար 12 հոգիէ բաղկացեալ գործադիր մարմին մ'ուներ: Այս փոքրիկ ճողը շօթկայ երկիրներուն գնմամբ կամ Նուիրաւորութեամբը հետզհետէ կ'ընդարձակի, զոր արձանագիր մը հետեւեալ կերպով կը բացատրէ:

«Պէտքովս Ոսկերեան քրիստոսի իշէ մախլութ վախտե Սուրբան ԱՅմէտ վաքարտան 780 զերտ արսա թագուհի պիւթը Մինաս 1259 Ղուրբէի Սուրբաթ թարիխ իշէ, պաթալ-նամաի մէջմուտ: Եննէ Ոսկերեան արսաթի իշէ մախլութ, եննէ վաքար մեգքիւրտէն 130 զերտ արսա 1253 թարիխ իշէ Հիսարը օղու Արթին վէլէտի Սերոյսէ իւլգրիտէ:

Եննէ Ոսկերեան արսաթի իշէ մախլութ պիւր քըթա հեռնէթ վէ էմրը ալի միւժիպիւննէ 1470 զերտ վաքար օլուղու հալտէ միւլքէ թահվիլ օլուտան արսա թի քաթօլիք խաստախանէտի նաթիլիլ մուգայիտ տիւր, վէ մեգքիւր հեռնէթ վէ էմրը ալտէտ 565 զերտ միւլք արսա Ոսկերեան արսաթի իշէ մախլութ օլուղու վէ Գուլումաճեան Պեարոս Վէլէտի խիւսամվէրտի էօհթէսիտէ իլամ իլէ մուգայիտ պուլունուղու եազըլը իսէտէ պու 565 զերտ միւլք արսաւընըն հեռնէթի զայ տըր (Դիւ. Ս. Բ. Գ. 8թ. 15):»

Երբ 1830ին Հայ կաթողիկոսները ազատութիւն գտնելով աքսորէն ետ դարձան, վերջոյնեալ կրկին եղբայրութիւնները սիրով միացան, եւ այնուհետեւ ամէնքը մէկ սիրտ մէկ հոգի այն ահաւել մեծ հրգեհնէն ետքը՝ շուտով շինեցին Աղքատանոցը: Ասի կը քաղենք Յ. Ասկերեանի պատմութենէն (էջ 14. 111): Աղքատանոցին մէջ կար նաեւ Հիւանդանոց մը, զոր պիտի տեսնենք յետագայ պատմութեան վերջը:

1: Այս եկեղեցին նախ Յիսուսեանց անոք էր, Բայց 1773ին առնուեցաւ իրենցմէ, եւ 10 տարի ետքը Լազարիսաներուն տրուեցաւ: Վասն զի նախկիններուն Միաբանութիւնը՝ շինաստանի մէջ ազգային կամ քաղաքական հեթանոս ստորութիւնները կաթողիկոս նորագործ ժողովաշէն արտաքնելուն համար՝ կը դիմէ Փ. Դ. Զահապայտեան յատուկ կողակաւ: Դիւ. տ. էր, Բայց նա միայն անընդհատ պահէր իր անուն կնիքը մանասանց Պուսիոյ մէջ, եւ 40 տարի ետքը Պիտ Է. Ժիրահաստանց զայն:

Ընդունելութիւն

Հրամանագրին շինութեան եկեղեցւոյ
ի դրանն ի կատարեղծութիւն

Պոլսո, 25 Դեկտ. 1831:

Ի 18 զեկտ. ընդ երկու զայ՝ Հրաւեր ի դրանն առ վարդապետ Աղգապետին ի դուռն առ ի առնուլ զՖերմանն շինութեան եկեղեցւոյ, որ սառն ծախեալ տանն 300 շաւիկ՝ միայն առ ի յառնուլ: Ի 19 զմայ Աղգապետն եւ փորտնորդն ձեռն ի դուռն, 8 Քահանայք ընդ նմա հետեւալք, 4 փորտնորդք, 4 ժամկույք, 4 այվաք եւ քաւալք յառաջոյ զորս մուծանեն ի սենեակ-Քեսեաթին առ ի սպասել միւս երկուց Պատրիարքայ, որք նոյնպէս հրաւիրալք էին: Եւս միոյ ժաման զայ Պատրիարքն լոյ խորտախով, Հեռի, մի Տէրաբերի եւ միով ժամկույս, եւ ծանուցեալ թէ մերն անդ է, ոչ մտանէ յայն սենեակ, բայց Յոյն Պատրիարքն ընդ գալն նոյնպէս մտանէ ի նոյն սենեակ, եւ յետ բազում խօսից մատուցեալ առ մեր Աղգապետն առն, մեր և Հայ Պատրիարքն, եւ յիմանալն թէ ի ստորին յարկի է, առն, արգաթեւ այնպէս պարտի լինել, զի յՆուանէլիման իսկ գրեալ է՝ թէ Սաւարադիք ոչ խառնակին ընդ Հերկոյ: Ապա զայ հրաման ելանելոյ առ Բէկիան, եւ նախ ելանէ Եդն Պատրիարքն, ի առնուլ 18 Ֆերմանս վասն նորոգութեան նոյնչափ եկեղեցեաց ժամանակ եղելոց արտաքոյ Պոլսոյ, եւ պատուէր տայ թէ Մարապոյիտա յայտնհետ երթիցեն յուրեանք թէմն, եւ մի առաքեցանն զԻւրեանց փորտնորդս որպէս յառաջոյ Մինչդեռ մեր Աղգապետն սպասէր առ գրան Բէկիան, անդ սկսեալ կամօք զիպեալ առ Հայ Պատրիարքն՝ ստիպի ոչ-Հունել զնա շարագունեալ գիտն առնելով առաձկնիքն՝ «նոյնպէս պէջտիւն սլաքսորդք քրիստէնիցն Ֆերմանքն, իսկ մերն հայերեն պատասխանեալ առն՝ յուսմիք յԱռասուռ որ այսօր կ'առնեմք», նոյնպէս եւ Հայ Պատրիարքն մտեալ ի ներքս առնուլ 17 Ֆերմանս վասն նորոգութեան միայն եկեղեցեաց յայլեւայլ տեղիս: Ապա մտանն մերն առ Բէկիան, որ ե Մուսթաֆա Աղա Նեմեդլի Էֆենտի, որ յետ հարցանելոյ զողովութենն եւ զպահութենն ծնագաց մեր Աղգապետին առն՝ «Հեր նէ քատարտս էլլիք օլտու ըստ Սիզէ Էֆենտիիսկոյսն, իշէմէ Սիզէ քրիստէ Ֆերմանքնք առ ինայէթ իտեր քի արդինիւր թէքմիլ օլտու», հեման Սիզէ Տեօվլէթի Ալիէն ստաքքանն օլտուստ, ինչպէս հասհա չօք էլի օլտուստուսլ փէ չէր չէքտիլէրիիլ իմաստաւարանուլ, հեման ստաւան ժուտուր իմ միջինակ տաշա չօք ինայէթ կեօրիւրիւրիլ Էֆենտիսկոյսն,» եւ այնպէս զատեալ հանդիսի, յարու Օղանք Հայոց Պատրիարքին առնեալ թէ մերն եւ Եդնն հանդիսի եկին, իսկ իւրն այնպէս նուստս, նեղեալ

յոյժ բարկութեամբ՝ կշտամբելով զԱղգապետի բերել մի եւ քանի մի վարդապետ, զի գտնէ ի գարեին շուք ինչ ցուցցէ: Այս գալուստ երեցունց Աղգապետաց ի միասին ի դուռն՝ կարի յոյժ հանդիսացողոյ քերիս զատուցեալ Աղգապետի իւրեանց: Փոխանորդ մերոյն ի գարեին ի ծոց իւր եղեալ զԹուղլալ ֆերմանն, եւ զնորք ֆերմանին արտաքս կարկառեալ՝ այնպէս ցուցանելով ամենեցուն՝ զան յեպիսկոպոսարանն, ուր խռնեալ ժողովուրդ կային բազմութեամբ Ամիրայից, յարց ի լուր բարձր մայիւս ընթեռնուս Անտան Աղա Թընկերեան աղօթիւք հանգեմք վասն Արքայի ազգապետի «Ամին»: Ի վարդապետն առնուր շրջի ֆերմանն ի տես գլխաւոր իշխողաց Ղալաթիոյ, իսկ ի 21 Դեկտ. ըստ հնոյ 9, որ էր խորհրդաւոր որ Անտառա Եղուքեան կուրի, ժողովուրդն ամենայն Ամիրայք եւ իշխանք եւ շահաճի Պաշիք յեպիսկոպոսարանն բազմութեամբ քահանայից զոյգ զոյգ, ի միջև ունելով իշխողապետն Թափորապետ զանն ի տեղի եկեղեցւոյն, անգ յաթոս բազմացեալ զԱղգապետն՝ ընթեռնուս զԹուղլալ ֆերմանն բարձրմայիս: Եւ Կարէր Թուրք զբազմութեանն որք անգր խռնեցան յամենայն ազգաց նաեւ ի Տաշկիս, որք եւ յամենայն պարսկաւորս իւրն աղօթից զողջողալանէին բարձրմայիս «Ամին», Աղօթքն էր զայս օրինակ՝ «Հաք Թաալէ Հադրէթիլէր Էֆենտիլիս, Գուսթիլիս, Մէրհաւմէթիս Էֆենտիլիլէր Թիլիքնիլէր Էմիրս ի հրաման էլլէյն «Ամին», փայտաղծը սալմանաթը Էւահանէսեմն տայմ վէ պիլբարաթ էլլէյն «Ամին», Սայլը Էրմանիլիլէր Թափորապետն Էմիրս ի հրաման էլլէյն «Ամին», փայտաղծը սալմանաթը Էւահանէսեմն տայմ վէ պիլբարաթ էլլէյն «Ամին», Եւ այնպէս զոյգ ի ուղլուն Ղալաթիոյ ի լուր այնչափ բազմութեան, որք նաեւ ի վերայ տանեալ լցեալ կային: Ապա խալալս իւր ե Պոլսոյ Զահրապետն ընդ զործավարս իւր հոգեցս հարկանն զգեւորին իւր ի կատարուսն հրամանի Արքային, ուր շինելոց են զեկեղեցին, որ է Սիւննի, երբեմն Թընկերեան Եսկիւր Աշլային, ապա եղեւ Բըլեման Եօվհաննիսի, Լուր այսր ամենայնի հասանն յակամըս Բիճայալ, ընդ որ հանձնալ միան յոյժ: Ի վարդապետն զորքեին Պիլէղիլէր Պօղոս Աշլային, Բըրքը Դիլիզոր, Աքնաւոր Գեորգ, Թընկեր Եօվհաննիս, որքի Եսկիլի Աշլայի բերել զգործավարս սկսան քակել զառնուս եւ բառնալ զաւերակ, ուր եւ աշխատին բազմութիւն ինքնակամ աշխատողք: Այլ առ հիմնարկութիւն եկեղեցւոյ ամսօրեալ ժամանակի պէտք են եւ դրամոյ, զոր եւ բարեփոք յօժարութիւն Աղգապետ հնազանդն մատակարարէ, միայն ժողովուրդն ի Տիլիսայց մինչեւ ցայժմ եղին 200 շաւիկ: Ի Դեկտ. սկսաւ շինութիւնն Հիւանդանոցի եւ Աղաքաւանոցի ի Պէլոյլուս, ի տեղւոյ Սահակ Վ.ի (Մարաքեան), որոյ հիմնեալ սաղմոսիք եւ օրհնութեամբ, ուր ունին ժողովել զաղքատաց բազմութիւնն, որք գեւարդունական սխուռն են յետ Տրփիք լինելոյ Պէլոյլայի (Դեկտ. 25, 8փ. 37),

1 Գտնել միջին հաշուով համապատասխանն 500 ցահանն եւ մէկ զահկանը 20 սանաթի:

Լուսաւորչեան եւ Կղեմեսեան Եղբայրու-
թիւնները միասակն ետքը՝ վերջնոյն գործադրի
մարմնէն շերտիմոսեան շերտիմոս եւ Աբել
Անտոն Աղաները՝ Լուսաւորչեանին մէջ Մէր-
համէթի՝ Յովսէփ եւ Ղազարոսեան Պօղոս Աղա-
ներուն տեղը փոխանակելով՝ միացանները կը
հրաժարին, եւ այսչափ ինչ փոփոխութեամբ
միայն՝ Լուսաւորչեանին գործադիր անդամները
աղքատաց Հոգարարձութիւնը կը կազմեն, եւ
կը կոչուին «Քուքարախանէ Իշխանալարը», վաւե-
րացեալ Խաւարի¹ ժողովէն նորահաստատ Հայ
աթոռիկէ Հասարակութեան՝ Աստի կը սկսին
խնամել զաղքատները հետեւեւելով իրենց նա-
խորդներէն 80 տարի առաջ յօրինուած կանո-
նագրին, որուն բարեփոխուած գրքովին հետեւը
պիտի տեսնենք (Յ. Ասկ. էջ 14. 111):

Այս Հոգարարձութեան Հիւանդանոց-
Աղքատանոց շինելու եռանդը աւելի եւս կ'ար-
ծարծէ եւ գործադրութիւնը կը փութացնէ
Պերայի լափիզդը հրէհճը, զոր Հ. Անդրեաս
Քուքարչեանէն եւ Հ. Դանիէլ Պօստուրեան Ան-
տոնեան Միաբանից հաւաքական նամակը 1831ին
հետեւեւել կերպով կը պատկերացունէ՝ «Ի Յու-
լիսի 21 հոգեւ հրդեհճ մեծ եւ ահարկու ի Պերա,
սկսեալ ի տանէ, որ առ երի տան մերոյ ի Սա-
քըղ Աղաճի, եհաս ի Թաքսիմ, այլեալ զողջոյն
զայն կողմն եհաս ի խալաթա Սարայ, միւս ալ
մարզուհի հրդեհճին անկեալ ի Սաքըղ Աղաճէ ի
2ուքուր՝ սրբեաց զայն կողմն մինչեւ յինկիլիզ
Սարայ, յետ այրելոյ խալաթա եւ ինկիլիզ Սա-
րայից՝ յաճին դարձոց մինչեւ ի Թաքքէ զամե-
նայն տունս, Սարայս, զքեմալիքս, զհեղեղցիս,
միացին ի բովանդակ Պերա Եկեղեցի Ս. Աս-
տածածնի եւ քանի մի տան քեմալիք» (Դիւ.
Անտ. 8փ. 74):

Այս ահաբեկ հրդեհճն ետքը՝ նոյն առ-
րուան վերջը՝ աղքատաց Հոգարարձութիւնը
յատուկ փայտակարս մը կը կառուցանէ, եւ կը
դրուէ զայն Ս. Յոհան Ոսկեբերան անուամբ,
որ եր այսօրուան համանուն Եկեղեցեցի գետինի
վրայ, ուր կը ժողովէր աղքատները եւ հիւանդ-
ները եւ աղքատ մանկտին ուսուցանելու համար,
ուսկից կը բաշխէր աղքատաց ողորմութիւնները,
Ջատիկի եւ Դոնդեան ուսեստը, ձմրուան անուիւր
եւ փայտը, անտէր մեռելոց պատանդի եւ թաղ-
ման ծախքը, աղքատ տղայոց զգեստը եւ եր-
բեմն ալ էրկի մարդոց խարաճը² եւ կանանց

Քերածէին¹ ստակը, հեռաւոր թաղերն ալ մաս
մը կը զրկէր, այս ամէնը հաշուոց մէջ կը տես-
նուի (Դիւ. Ս. 8փ. 8բ. 220):

Բայց դժբախտաբար այս գեղեցիկ սովո-
րութիւնը այժմ խափանուած է միայնով հան-
դերմ անխախտ Ջատիկի եւ Դոնդեան հանգանա-
կութիւնը միայն ի նպաստ Հիւանդանոցին: Այս
ողորմութիւնները կը նուիրեն Ազգ. գթառատ
անձինք, որոնցմէ կը յիշուին գլխաւորաբար Տիւ-
զեանք, Գալուստեանք, Կեօշեանք, Նազարե-
թեանք, Ալաշկերտեանք, Տամատեանք, Կիւ-
ղէլեանք, Գրէլեանք, Թընկըրեանք, Մըսըր-
լեանք, Եկենեանք, Հիւրմիւզեանք, Սամանճեանք
Մուրատեանք եւ Հանրման Բեդրակ: Ասոնցմէ
շատ յատկապէս կը յիշուի Տիւզեան Յակոբ
Չէլէպին՝ Վիննայ Միխիթարեաններէն 1834
Դեկտ. 16 Հ. Դանիէլ Ուզունեանի նամակին
յետգրութեան մէջ. — «Լույս այսօր ի հաւա-
տարիմ ումքե՛ թէ Չէլէպին որպէս առաքեաց
յԱղքատանոց մեր միս եւ բրինձ վասն աղքա-
տաց, նմանապէս առաքեալ է յԱղքատանոցս,
ի Հիւանդանոցս եւ յաղքատ դպրոցս Հայոց
բրինձ, եւն (Դիւ. Մի. Վի. Բ. է):

Այս Աղքատանոցի շինութիւնը կը յիշէ
Վիննայի Հ. Վրթ. Չալեխեան ի Պոլ. 10 Ապր.
1832ին առ Հ. Մատթ. ի Վիննա գրած նամա-
կին մէջ (Դիւ. Միխիթ. Վիննա) այսպէս.

«Ի Պէյոլու ի տեղի տան Սահակ Վ. ին,
ուր էր ժողովատեղի բաշխան դրամոց աղքատաց,
որ այրեցաւ, շինեցին ընդարձակ աղքատանոց,
որոյ շինուածն է 1000 կանգուն քառակուսի,
ուրի 52 սենեակս ըստ բաւականին գեղեցիկս՝
եւ կարեն 100 անձնք հանգիստ ընակել:»

Վերոյիշեալ փայտակարսը Հոգարար-
ձուաց արժան է 166, 393 դահեկանի, որուն
հանգանակած են գլխաւորաբար, բաց ի ծանօթ
գթառատ անձնքներէն, Յիսուսեան Միաբա-
նութենէ P. Bonlis, Յովսէփ Մերհամէթեան,
Անտոն Երամ, Միքայէլ Այալանկիւ, Պօղոս Պի-
լէզիքեան, Չամիշ Պօղոս եւ քանի մը Տիկին-
ներ: Այս վերջիններէն առանձինն նշանակու-
թեան արժանի է Չիլիլիա խաթունը որ մի ան-
գամն 10,000 դահեկան նուիրած է: Հաս-
տատութեան մատակարարութեան համար աղ-
քատաց մտուկին անշարժ եկամուտները չբաւ-
լով՝ Հոգարարձութիւնը կը փութայ ամեն թա-
ղերու եւ գիւղերու, որպիսի են Ղալաթիա,
Սամաթիա, Օրթաքէյ, Պէյոլու, Պէյիքքէրէ

¹ Այս ժամանակները Ազգ. վարչական ժողովը
«Խաւարէ», կամ «Փեղեթիք մէջէն», կը կոչուէր տաճիկար:
² Անհատական առաք ծախսոց, այժմ խափանեալ:

¹ Ջգեսա Ցանկի կանանց:

հրապարակեան եւ առանձնաւորաց մատուցանելուն մէջ մէյմէզ գանձանակ հաստատել:

Այս նորաշէն Հիւանդանոց-Աղքատանոցը պատասխարեց հոգեւոր միութեան ճանաչմանը՝ Ս. Յոհաննիս Բարսեղեան Վ. Պոլսոյ, ինչպէս հաշուոց մէջ կը տեսնուի «Մատուցի ծախք», որուն առաջին մատարանագիրը եղած է Հ. Դաւիթ վ. Ուզունեան, որ կը յայտնուի 1832 թ. 26ին առ իւր Արարհայրը գրած նամակէն: «Ի 24 ամսոյս ազդ արարին ինձ՝ թէ Գերապ. վէհապետն ինզրէ դքեզ, եւ ես աճապարեալ գնացի առ նա... ունիմ, ասէ, կացուցանել զքեզ Բարեկիւն (Մատարանագիր) ազգային Աղքատանոցի, զի ի շարքում մի անաւամ եւեթ գնացեալ լուիցես զխոտովանութիւնս աղքատաց եւ պատարագեցես անդ. երբեմն երբեմն եւս այց արացես դպրոցի աղքատ մանկանց որ անդ: Ահա ասէ Հ. Աւետիք (Աւետիքեան, Միաբան Միութեան) զինեանց զնենակոյ) եւս ընկեր քեզ, նա եւս զայն արատցէ ի շարքում մի անգամ միայն, այլ գորով քո ի Գերա ըստ մեծի մասին դիւրին է քեզ հոգալ զհիւանդս եւ այլն եւ այլն: Եթեմամ ապաւինեալ ի գորովութիւն Բարեկիւն ասեմ, Տեառն ողորմութեամբ հաստատուն կալայց զպաշտօնն, զոր նա ինքն Տէրն կանխիկ աւանդեաց ինձ: Ուրախ ցուցեալ զանձն՝ կնքեաց նշանաւ Ս. Խաչին ի վերայ իմ եւ ասէ, Տէր լեցի ընդ քեզ հանապաղ: Եղտամ զի եւ Գերապ. Տէրք հաճ իցէ ընդ այս, որպէս եւ ծերագոյն Հարքն մեր հաճ գտան» (Դիւ. Միւ. վի. Թ. Նիէ):

Այս մատան մէջ երբեմն ձայնաւոր պատարագ եւս կը մատուցուէր Եղեղճի փողոցի գարատան սանուց դպրութեամբ, որ եկեղեցական երգեցողութեան վարժապետ եւս ունէին, ինչպէս յայտ է 1833 Յունիս 20ին Չալքիեան Հ. Վրդանէսի նամակէն՝ ուղղեալ առ Պ. Հ. Մատթէոս: «Երբորդ դպրատունն որ ի Եղեղճի Սոխան ունի ի կողմանց անոր ուղղափառք: Սակայն որովհետեւ չիք տեղի ընդարձակ ընդունել զբաղմունքիւն, այժմ եգին ի մտի ընդարձակել զշինուածն ընդ կողմն մի ի լինել ընդարձակ տեղի պատարագի եւ ժողովրդեան: Հ. Դաւիթ եւ խոտովանահայր աղքատաց, Հ. Մատթէոս պատարագ է Կերապէս, Հ. Աւետիք եւ

ի վերայ ամենեցուն, (Դիւ. Միւ. վի. Թ. ՄԾԱ):

Բայց այս ընդարձակութիւնը հազիւ թէ երեք տարի ետքը տեղի կ'ունենայ, վասն զի հաշուոց մէջ 1837ին կը տեսնուի «Եկեղեցւոյ ծախք» (Դիւ. Ս. Եկ. Տր. 219): Եւ իրից ալ Հոգարարութեանը յիշեալ թուականին վեց կամ հոգին հարիւր հոգի պարունակելու շափ կ'ընդարձակեն յոսկերեանի մատուցը՝ Աղքատանոցին մէջ քանի որ հոգեւոր վերին ի վար բանալով, որուն համար 87.000 դահեկան կը ծախսեն փոխառութեամբ, զոր ապա դժուարաւ կը հատուցանեն Եկեղեցւոյն հասցիով: Այս ձեռնարկին մէջ Հոգարարութեանը ժամանէր Ժողովրդեան դիւրութիւն մ'ընծայելուն հետ կ'ուսնեան միանգամայն աղքատաց անուր ձոխացնելու նպատակը, բայց յուսախար կ'ըլլան, վասն զի Եկեղեցական Իշխանութիւնը հեռացնէ կը շատցնէ անոր ծախքը (Յ. Ուկ. էջ 113): Աղքատներն ալ կ'արձակեն երաշխաւորելով անոնց ընտանեկան վարձքը, ուսկից կը մտնէ Հայ Կաթողիկէ Լատարականութեան մէջ ամսական ողորմութիւն բաշխելու սովորը՝ ըստ տարեկան տոմարին՝ որ ամեն վկայեալ աղքատին կը տրուէր:

(ԼԵՐԱՆԻՒԻՒՄ)

Հ. ԽՍՆԱԿ Վ. ՍՐԱՊԵՆՍ
Միաբան Անտոնեան:

Կ. ՊՈԼՍՈՅ ՊԵՅՈՂԼՈՒԻ ՀԱՅՈՑ ԳԵՐԵԶՄԱՆԱՏՈՒՆԸ

ԵՒ ԿՍԹԱՆԿԷ ՀԱՅԵՐԻ ՏԵՊԵՆԴԱՐԻՆԵՐ

— (ԼԵՐԱՆԻՒՒՄ)

Բ. ԲԵՐԱՆԱՏԻ ԱՌԱՄՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Եթէ Պէյոլուի Հայոց գերեզմանատան մէջ հարիւրհազարաւոր կաթողիկէ Հայեր թաղուած են, պէտք էին այսօր բազմաթիւ տապանաքարեր գտնուիլ անոնց վրայ: Այսպէս պիտի խորհրդածէր գերեզմանատան արդի վիճակին ակնաստեան եղող մը, եւ արդէն անցած դիպուածներու անգէտ եղողներ այսպէս ալ կը մտածեն, համարելով թէ միայն քանի մ'աղքային կաթողիկէներու շնորհք եղած էր, ի շնորհս իրենց ոչ-կաթողիկէ ծնողաց, ասոնց քով թաղուելու: